

Το '21 και οι Συντελεστές του

/ Ιστορία - Εθνικά Θέματα

Του π. Γεωργίου Μεταλληνού

Αμφισβητήσεις και επακριβώσεις. Ένα από τα φοβερότερα ανοσιουργήματα στο χώρο της Ιστορίας-αυτόχρονα αναιρετικό της ιστορικής επιστήμης- είναι η ιδεολογική ερμηνεία και χρήση των ιστορικών δεδομένων. Τότε ο Ιστορικός δέν κάνει επιστήμη (απροκατάληπτη δηλαδή και ελεύθερη έρευνα), αλλά πολιτική. Ένα δε από τὰ ιστορικά γεγονότα, πρωταρχικής για τόν Ελληνισμό σημασίας, που δεινοπαθεί ιδιαίτερα από την ιδεολογικοποιημένη ιστορία, είναι το 1821, ή Μεγάλη Επανάσταση του Ελληνικού Γένους/Εθνους και ο αληθινός χαρακτήρας της. Το '21 σηματοδοτεί την αρχή του Ελληνικού Κράτους και γι' αυτό όλες οι ιδεολογίες ζητούν να το παρουσιάσουν ως δικό τους, να σφετερισθούν τη δόξα του.

Μια ομάδα ερευνητών προσεγγίζουν το '21 με ένα πνεύμα αμφισβήτησεως και διάθεση απορριπτική για κοινωνικές ομάδες, που καταλέγονται στους συντελεστές του. Γι' αυτούς το '21 είναι "σημείον αντιλεγόμενον (Λουκ.2,34) καί ζητούν την απομύθευσή του, στα πλαίσια του γνωστού αιτήματος "να ξαναγραφεί η ιστορία". Διατυπώθηκαν μάλιστα θέσεις, που επαναλαμβάνονται αυτούσιες από τους

συνεχιστές τους, ιδιαίτερα στο χώρο της παιδείας και της ανεύθυνης (υπάρχει και τέτοια) δημοσιογραφίας. Κυρίως πολεμείται η θέση του “ανωτέρου” (λεγομένου) Κλήρου(1) στον Αγώνα και αμφισβητείται γενικότερα ο ρόλος του Ράσου σ’ αυτόν. Επισημαίνονται προδοσίες, χαρακτηρίζονται προδότες, ελέγχονται συμπεριφορές, αμφισβητείται η προσφορά. Τα “επιχειρήματα” όμως περιορίζονται συνήθως σε ωραιολογίες και ανέρειστες γενικεύσεις ή γλωσσικά πυροτεχνήματα χωρίς τεκμηρίωση. Η ιδεολογικοποιημένη αυτή “ιστορική ερμηνεία” αναπαράγεται, συνεχώς, και παρασύρει τους αδύνατους και ανίκανους να επιχειρήσουν αυτοδιαπιστώσεις. Ιδιαίτερα δε στο χώρο της παιδείας το θύμα παρόμοιων ιδεολογημάτων είναι η Νεολαία, που οδηγείται στην αμφισβήτηση και την άρνηση, πριν ακόμη γνωρίσει την ιστορική αλήθεια.

Ανταποκρινόμενος στην παράκληση των οργανωτών αυτής της πανηγυρικής συνάξεως, θά προσπαθήσω να απαντήσω στα ερωτήματα: Ποιά η συμβολή του Κλήρου στον Αγώνα; Ωφέλησε ή έβλαψε το Γένος; Ποιά ή συμμετοχή του γενικότερα στην ανάσταση του Γένους; Στάθηκε στο πλευρό του ή αδιαφόρησε; Μπορούμε να μιλούμε για αντίδραση ή αδιαφορία; Θά προσεγγίσουμε τα ερωτήματα αυτά μέσα από τις ιστορικές μαρτυρίες, ελέγχοντας τη στάση του Κλήρου κατά την πορεία προς τον Αγώνα και κατά τη διεξαγωγή του. Σκοπός μας δεν είναι μια (ανώφελη και προκλητική) απολογητική υπέρ του Κλήρου -τότε θά ίσχυε το αρχαίο: “το τας ιδίας ευεργεσίας υπομιμνήσκειν τινί ίδιον τω υβρίζειν”- αλλά η αντικειμενική, κατά το δυνατόν, ερμηνεία. 1. Το δίλημμα “συνύπαρξη ή αντίσταση” και η δυναμική του (2).

Μετά την άλωση (1453) το Γένος ολόκληρο διχάσθηκε στη στάση του απέναντι στον κατακτητή. Δύο τάσεις διαμορφώθηκαν: ο συμβιβασμος με τη νέα κατάσταση, κινούμενος ανάμεσα στη μοιρολατρία και την ελπίδα αποκαταστάσεως, ή η δυναμική αντίσταση με κάθε δυνατό μέσο. Την πρώτη τάση εκπροσωπούσαν οι αντιδυτικοί ή ανθενωτικοί, ενώ τη δεύτερη οι ενωτικοί και φιλοδυτικοί. Η διάσταση ενωτικών-ανθενωτικών προυπήρχε φυσικά της αλώσεως, διότι οι δύο παρατάξεις διαμορφώθηκαν αμέσως μετά το τελικό σχίσμα Ανατολής-Δύσεως (1054). Ή αντιλατινική-αντιφραγκική πλευρά ήταν η πολυπληθέστερη και ισχυρότερη, διότι την συντηρούσε η μόνιμη-απόδειξη το 1204 – φραγκική επιβουλή απέναντι στην Ορθόδοξη-Ρωμαίικη Ανατολή. Στούς φιλοδυτικούς καταλέγονταν κυρίως διανοούμενοι καί πολιτικοί. Οι πρώτοι, διότι ταυτίζονταν στίς θεωρητικές αναζητήσεις τους με τους δυτικούς διανοούμενους (ενδοκοσμική εσχατολογία), ενώ οι δεύτεροι και διά λόγους σκοπιμότητας (προσδοκία βοήθειας). Με την αλληλοπεριχώρηση θεολογίας και πολιτικής, βασικό γνώρισμα της Ρωμανίας (“Βυζαντίου”), ή σύγκρουση των δύο παρατάξεων δεν έμεινε στό θεωρητικό επίπεδο, αλλ’ επηρέασε όλο το φάσμα της ζωής.

Συνείδηση των ανθενωτικών ήταν, ότι τήν Ορθόδοξη- Ρωμαίικη ταυτότητα (πού γιά το Γένος ήταν και εθνική) δεν την απειλούσαν τόσο οι Οθωμανοί, όσο οι Φράγκοι. Η πίστη, όχι ως θρησκευτική ιδεολογία, αλλ’ ως θεραπευτική της υπάρξεως και μέθοδος θεώσεως-σωτηρίας, θά έχει πάντοτε στήν ησυχαστική παράδοση και τα επηρεαζόμενα απ’ αυτήν πλατειά λαϊκά στρώματα πρωταρχική σημασία. Αυτή τη συνείδηση κωδικοποιεί και επαναδιατυπώνει τον 18ο αιώνα ο μεγάλος απόστολος του δούλου Γένους, ο άγιος Κοσμάς Αιτωλός: “Και διατί δεν ήφερεν ο Θεός άλλον βασιλέα, που ήταν τόσα ρηγάτα έδώ κοντά νά τους το δώση, μόνον ήφερε τον Τούρκον, μέσαθεν από την Κόκκινην Μηλιάν καί του το εχάρισε; Ηξερεν ο Θεός, πως τα άλλα ρηγάτα μας βλάπτουν εις την πίστιν, και (=ενώ) ο Τούρκος δέν μας βλάπτει. Ασπρα (=χρήματα) δώσ’ του και καβαλλίκευσέ τον από το κεφάλι. Καί διά να μη κολασθούμεν, το έδωσε του Τούρκου, και τον έχει ο Θεός τον Τούρκον ωσάν σκύλον να μας φυλάη...”(3). Ο άγιος Κοσμάς έδινε, έτσι, απάντηση στους δυτικόφρονες – ενωτικούς, χωρίς μάλιστα να μπορεί να κατηγορηθει ως εχθρός του Λαού ή σκοταδιστής. Μόνο όσοι έχουν εμπειρία της ησυχαστικής παραδόσεως, που διασώζεται στις λαϊκές πρακτικές, μπορούν να κατανοήσουν τη δυναμική της πίστεως μέχρι τον 19ο αιώνα(4). Αντίθετα οι φιλενωτικοί ήσαν πάντα πρόθυμοι να μειοδοτήσουν στο θέμα της πίστεως (δεν ήσαν λίγοι εκείνοι που προσχώρησαν στον παπισμό), διότι τα κριτήριά τους ήταν προπάντων ενδοκοσμικά και καιρικά. Οι δεύτεροι έρριχναν το βάρος στην εξωτερική ελευθερία. Παρ’όλα αυτά, πρέπει να λεχθεί, ότι μολονότι η πρώτη τάση διέσωσε την ταυτότητα του Γένους, η δεύτερη το κράτησε σε μόνιμο

επαναστατικό βρασμό. Η αντίθεσή τους, χωρίς νά γίνεται από τότε αισθητό, λειτούργησε ως σύνθεση. Βέβαια, κατά τόν γνωστό ιστορικό Στήβεν Ράνσιμαν, οι ανθενωτικοί δικαιώθηκαν, διότι μ'αυτούς "διατηρήθηκε η ακεραιότητα της Εκκλησίας και με αυτήν και η ακεραιότητα του Ελληνικού λαού"(5).

Η πολιτική της συνυπάρξεως εκφραζόταν ως πολιτική κατευνασμού του κατακτητή και περιορισμένης συνεργασίας και την εγκαινίασε, κατ' ανάγκην, ο πρώτος Γενάρχης, οικουμενικός Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος (1454). Η στάση αυτή στόχευε στην περίσωση των δυνάμεων, που είχαν μείνει στο Γένος. Βέβαια, από το φρόνημα των προσώπων εξηρτάτο η φύση και η έκταση που θά έπαιρνε αυτή η "συνεργασία". Η στάση αυτή όμως δικαιωνόταν ιστορικά, διότι είχε εφαρμοσθεί ήδη από την αραβοκρατία (7ος αι.), άρα υπήρχε μακρά πείρα, και θεμελιωνόταν θεολογικά στο γνωστό παύλειο χωρίο της Προς Ρωμαίους (13,1: "Πάσα ψυχή εξουσίαις υπερεχούσαις υποτασσέσθω. Ου γαρ έστιν εξουσία, ειμή από Θεού..."), σε συνδυασμό βέβαια με το επίσης αποστολικό: "πειθαρχείν δεί Θεώ μάλλον ή ανθρώποις" (Πραξ. 5, 29). Η υπακοή στα τυραννικά καθεστώτα, όχι στους τυράννους, έχει όρια ("εν οίς εντολή του Θεού μη εμποδίζεται", κατά τον Μ. Βασίλειο, Ρ.Γ. 31, 860) και δεν νοείται ορθόδοξα ως "ταύτιση", αλλά ως μέτρο καιρικό, όταν δεν υπάρχει άλλη (χριστιανικά δικαιωμένη) έπιλογή.

Βέβαια, στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμισθεί ότι ο λόγος εδώ αφορά στο Ράσο στο σύνολό του καί όχι σε κάποια προσωπική επιλογή. Η Εκκλησία, σε κάθε εποχή, έχει την αποστολή της Μάνας. Νά προφυλάσσει καί νά σώζει το ποίμνιό της. Κάθε δυναμική στάση, που θά οδηγούσε σε αποτυχία καί καταστροφή, θά καταλογιζόταν πάντα εναντίον της,(6). Η ανοχή και διαλλακτικότητα του Κλήρου δεν μπορεί να ερμηνεύεται συλλογικά ως ένοχος συμβιβασμός και εθελοδοουλία, παρά μόνο στις περιπτώσεις εκείνες, στίς οποίες διακριβώνεται εσωτερική ταύτιση με τον κατακτητή. Αλλά τέτοιες περιπτώσεις ελεγχόμενης διαγωγής Κληρικών, υπήρξαν σπανιότατες. Τά εκκλησιαστικά κείμενα, ιδιαίτερα δε τα Πατριαρχικά, έχουν πάντα ανάγκη αποκρυπτογραφήσεως. Διότι σκοπός τους ήταν να παραπλανήσουν την Πύλη. Το Πατριαρχείο ως Εθναρχία, έπρεπε να φαίνεται πάντα άψογο απέναντι στην Πύλη, ανεξάρτητα από τις πραγματικές του διαθέσεις. Οι συχνές θανατικές εκτελέσεις Πατριαρχών και Μητροπολιτών αποδεικνύουν, πόσο μικρή ήταν η εμπιστοσύνη τής Πύλης απέναντί τους και, συνεπώς, την ορθότητα της θέσεως αυτής.

Η πολιτική όμως της συνυπάρξεως είχε και μια δυναμική διάσταση. Την πίστη στη δυνατότητα βαθμιαίας υποκαταστάσεως των Οθωμανών στη διακυβέρνηση του Κράτους καί τή δημιουργία ενός "Οθωμανικού Κράτους του Ελληνικού Έθνους". Κατά την άποψη αυτή η ανάσταση του Ρωμαίικου (της Ρωμανίας/"Βυζαντίου") θά

ερχόταν χωρίς επανάσταση, αλλά με τη βαθμιαία διάβρωση του κράτους και την αθόρυβη μεταλλαγή του. Η επανάσταση των Νεοτούρκων (1908) και η επικράτηση του εθνικιστικού φανατισμού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αποσκοπούσε ακριβώς στην επίσχεση των Ρωμηών (και των Αρμενίων) στη συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή τους στον κρατικό μηχανισμό. Και αυτό δικαιώνει τη φαναριώτικη πολιτική. Η πολιτική αυτή της πρόσκαιρης “συνεργασίας” μπόρεσε να βελτιώσει τη θέση του υπόδουλου Γένους, με την ανάπτυξη της αυτοδιοικήσεως στις κοινότητες και την ανάδειξη στελεχών μιας ελληνικής πολιτικής ηγεσίας.

Πρόσφατα διατυπώθηκε η άποψη, ότι “η Εκκλησία εδραίωσε όλη της την επιρροή, ώστε να αποθαρρύνει τις εξεγέρσεις των Ορθοδόξων κατά της κυβέρνησης του Σουλτάνου(6α). Μολονότι η διάθεση του συγγραφέα είναι θετική απέναντι στην Ορθόδοξη Εθναρχία, η τοποθέτηση αυτή δεν επιβεβαιώνεται από τα πράγματα. Ο εκκλησιαστικός χώρος, σέ όλο του το φάσμα, δεν έχει να δείξει μόνο εκπροσώπους της πολιτικής της περιορισμένης συνεργασίας, αλλά και στην πλευρά της δυναμικής αντιστάσεως. Αυτό είναι ενδεικτικό της ελευθερίας στο σώμα της Εκκλησίας, σε θέματα επιλογών τακτικής. Τον 16ο και 17ο αιώνα Πατριάρχες και Μητροπολίτες έλαβαν απροκάλυπτα μέρος σε εξεγέρσεις. Και δεν επρόκειτο μόνο για φιλοδυτικούς, παρασυρόμενους από τη δυτική προπαγάνδα, αφού και ένας ησυχαστής αγιορείτης, ο άγιος Μάξιμος ο “Γραικός” (16ος αί.), επιδίωξε να υποκινήσει τους Ρώσους εναντίον των Τούρκων.

Διαπίστωση αδιάψευστη της έρευνας είναι, ότι δεν υπάρχει εξέγερση του υποδούλου Γένους, στην οποία δεν έπαιξαν ενεργό ρόλο Κληρικοί καί Μοναχοί. Μια περιδιάβαση στην πολύτομη (καί πολύτιμη) “Ιστορία του Νέου Έλληνισμού” του καθηγητού Αποστ. Βακαλόπουλου επιβεβαιώνει τη θέση αυτή. Και δεν ήσαν λίγα τά επαναστατικά κινήματα του δούλου Γένους(7). Περισσότερες από 70 είναι, κατά τον υπολογισμό μας, οι εξεγέρσεις και τά επαναστατικά κινήματα σ’ όλη τήν περίοδο της Τουρκοκρατίας, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη ανάλογες κινήσεις σε βενετοκρατούμενες περιοχές. Και σ’ όλα πρωτοστατούν Κληρικοί κάθε βαθμού και Μοναχοί. Το Ράσο γίνεται ένα είδος επαναστατικού λαβάρου και σημαίας. Βέβαια, τα αποτυχημένα αυτά επαναστατικά κινήματα επιτρέπουν και κάποιες άλλες σημαντικές διαπιστώσεις: α) Το Γένος δεν συμβιβάσθηκε ποτέ με την κατάσταση της δουλείας και δεν έπαυσε να πιστεύει στη δυνατότητα αποκαταστάσεώς του. β) Οι επανειλημμένες αποτυχίες των επαναστατικών αυτών κινήματων δικαιολογούν, αλλά και ερμηνεύουν συνάμα, τους δισταγμούς των Ηγετών του Γένους το 1821, όταν μάλιστα το φόβο της νέας τραγικής αποτυχίας τον ενίσχυε η καταθλιπτική παρουσία της “Ίεράς Συμμαχίας” (από το 1815). γ) Αποδεικνύεται τελείως αβάσιμο το επιχείρημα, ότι ο Διαφωτισμός καί ιδίως η Γαλλική Επανάσταση (1789) γέννησαν το ’21(8), όταν το Γένος δεν παύει στιγμή να βρίσκεται σε επαναστατικό

βρασμό. Η Γαλλική Επανάσταση ήταν φυσικό να επιταχύνει τους ρυθμούς και να ενθαρρύνει την αστική τάξη, όχι όμως και να προκαλέσει τον Αγώνα του '21, ο οποίος δεν είναι πα- ρά ένας σταθμός στη μακραίωνα φιλελεύθερη πορεία του Γένους μας.

Η μεγάλη ανθενωτική-ησυχαστική παράταξη, στην οποία ανήκαν κατά κανόνα και οι Πατριάρχες και Μητροπολίτες, το εθναρχικό δηλαδή σώμα, έχει να επιδείξει και μια σημαντικότερη ακόμη αντίσταση, ανταποκρινόμενη μάλιστα απόλυτα στο πνεύμα της ορθοδόξου παραδόσεως. Είναι οι Νεομάρτυρες. Αυτοί προέβαλαν τη συνεπέστερη για την Ορθοδοξία καί αποτελεσματικότερη για το Γένος αντίσταση, χωρίς μάλιστα Θυσίες άλλων, παρά μόνο του έαυτού τους(9). Διότι, μη ξεχνάμε, το πρόβλημα της εκχύσεως του αίματος των άλλων, ακόμη και σε περίπτωση “νόμιμης” άμυνας ή απελευθερωτικής εξεγέρσεως, στην ήσυχαστική (αυθεντική δηλαδή) ορθόδοξη συνείδηση δεν βρίσκει εύκολα λύση. Οι Νεομάρτυρες ξαναζωντάνεψαν την αρχαία χριστιανική παράδοση τού μαρτυρίου. Η ομολογία τους αποσκοπούσε στην έμπρακτη απόρριψη του κατακτητή και την άμεση επιβεβαίωση της υπεροχής της δικής τους πίστεως, που περιέκλειε συνάμα καί τον εθνισμό τους. Σ'όλη τη μακρά δουλεία, απέναντι στους εξωμότες (εξισλαμισθέντες) ή και τους κρυπτοχριστιανούς, πού άληθινά ή όχι κατέφασκαν την ιδεολογία του κατακτητή, στέκονταν οι δημόσιοι καταφρονητές της, οι Νεομάρτυρες, μόνιμη παρηγορία και στήριγμα της συνειδήσεως τών υποδούλων αδελφών τους. Οι Νεομάρτυρες ενσαρκώνουν μάλιστα πληρέστερα από τους Εθνομάρτυρες την ελληνορθόδοξη παράδοση, διότι διακρίνονται όχι μόνο για ηρωϊσμό, αλλά για την αγιότητα-πνευματικότητα, πού αποδεικνυόταν με τα θαύματα, που συνόδευαν το μαρτύριό τους. Κίνητρο τους δεν ήταν το μίσος, εναντίον τών κατακτητών, αλλά η αγάπη για τον Χριστό καί τους ανθρώπους, ακόμη και τους διώκτες τους.

Σε τελευταία όμως ανάλυση οι στρατιές των Νεομαρτύρων αποδεικνύουν τή συμμετοχή καί του Ράσου στην αντίστασή τους, όπως και την ενότητα του Γένους εναντίον του Τυράννου. Οι Νεομάρτυρες προετοιμάζονταν για την ομολογία τους από τους Πνευματικούς-Γέροντες (ανάμεσά τους και Επίσκοποι). Οι βίοι και τα μαρτύρια των Νεομαρτύρων κυκλοφορούσαν και διαβάζονταν, είτε μεμονωμένα από τους πιστούς, είτε στις μνήμες τους ως συναξάρια. Και μόνο η καθιέρωση της τιμής της μνήμης των Νεομαρτύρων, αμέσως μετά τη θυσία τους, βεβαιώνει τη, σιωπηρή έστω (για ευνόητους λόγους), κατάφαση από μέρους του Εθναρχικού Κέντρου (του Οικουμενικού Πατριαρχείου) της θυσίας τους και αναγνώριση της σημασίας της για τη συνέχεια του Γένους.

Σ' αυτήν όμως τη συνάφεια θα ήθελα να δηλώσω, ότι ακλόνητη πεποίθησή μου,

θεμελιουμένη στη μελέτη τόσο της τάσεως για περιορισμένη συνεργασία με τον κατακτητή, όσο και εκείνης για αντίσταση, είναι η σύγκλιση τελικά, και των δύο προς ένα κοινό στόχο: την αποκατάσταση του Γένους. Η διαφορά εντοπιζόταν στον τρόπο θεωρήσεως του αιτήματος και στα χρησιμοποιούμενα μέσα, όχι όμως στη στοχοθεσία. Δεν είναι η μόνη περίπτωση παρόμοιων “διχασμών” του Γένους.

Η περίπτωση των Νεομαρτύρων όμως δείχνει πέρα από τα παραπάνω και τη σημασία των Μοναστηριών στους αγώνες για την ανάσταση του Γένους. Ο καθηγητής Απόστολος Βακαλόπουλος, ονομάζει αδιάστακτα τα Μοναστήρια “προμαχώνες μπροστά στα κύματα του Μουσουλμανισμού”(10). Δεν ήσαν, πράγματι, μόνο κέντρα παιδείας (“κρυφά” σχολεία), καταφυγής και προστασίας των Ραγιάδων. Δεν ήσαν μόνο πνευματικές κολυμβήθρες για τον συνεχή αναβαπτισμό του Γένους στην παράδοσή του”(11). Ήσαν και αντιστασιακά-επαναστατικά κέντρα σε σημείο, που να μην υπάρχει εξέγερση ως το '21, στην οποία δεν πρωτοστατούν κάποιο ή κάποια Μοναστήρια, ως επίκεντρα της επαναστατικής δραστηριότητας, αλλά και χώροι, από τους οποίους ξεπηδούσαν επαναστάτες-πολεμιστές. Οι Μοναχοί μας, ποτέ δεν θεώρησαν αντίθετο προς τον πνευματικό τους αγώνα, τον αγώνα για την έθνική ελευθερία και τη θυσία τους γι' αυτήν.

Αυτή τη στάση των Μοναστηριών στον Αγώνα ομολογεί και προσδιορίζει με το δικό του μοναδικό τρόπο ο Στρατηγός Μακρυγιάννης: “Τ' άγια τα μοναστήρια, οπού 'τρωγαν ψωμί οι δυστυχισμένοι [...] από τους κόπους των Πατέρων, των Καλογήρων. Δεν ήταν καπιτσίνοι δυτικοί, ήταν υπηρέτες των Μοναστηριών της Ορθοδοξίας. Δεν ήταν τεμπέληδες· δούλευαν και προσκυνούσαν (=λάτρευαν). Και εις τον αγώνα της πατρίδος σ' αυτά τα μοναστήρια γινόταν τα μυστικοσυμβούλια, συναζόταν τα ολίγα αναγκαία του πολέμου, και εις τον πόλεμον θυσίαζαν και σκοτωνόταν αυτείνοι, οι 'περέτες των μοναστηριών και των εκκλησιών. Τριάντα είναι μόνον με μένα σκοτωμένοι έξω εις τους πολέμους και εις το Κάστρο, το Νιόκαστρο και εις την Αθήνα”(12).

Ο Μακρυγιάννης επικαλείται την προσωπική του εμπειρία, για να κατοχυρώσει τη συμμετοχή των Μοναστηριών στο μακρο αγώνα της ανεξαρτησίας. Με αφετηρία την καθαρά ορθόδοξη-ρωμαίικη συνείδησή του, νομίζω, ότι δεν τον παρερμηνεύουμε, αν την αναφορά του στο δυτικό μοναχισμό την ερμηνεύσουμε με βάση την εθνική προσφορά των Μοναχών μας. Η φράση «δεν ήταν καπιτσίνοι δυτικοί» για μας σημαίνει: δεν είχαν καμιά σχέση με τα δυτικά-μοναχικά τάγματα, που βρίσκονταν στην εξουσία του “τυράννου” (Πάπα ή Φράγκου Αυτοκράτορα). Ήταν στην υπηρεσία-διακονία του Γένους, στο οποίο και ανήκαν. Πόσοι όμως παρόντες σ' αυτόν εδώ το χώρο δεν έχετε τις προσωπικές σας εμπειρίες για τον

εθνικό ρόλο των Μοναστηριών και των Μοναχών μας -ακόμη και των Μοναζουσών- στους νεώτερους αγώνες του Έθνους, όπως η αντίσταση 1941-44; Είναι μια προσφορά αδιάκοπη, ταπεινή και αθόρυβη, αληθινά μαρτυρική. Προσφορά πάνω απ' όλα αφατρίαστη και ακομμάτιστη, αληθινά εθνική. Τα Ελληνικά Μοναστήρια δεν συνδέθηκαν μόνο με τις εξεγέρσεις των χρόνων της δουλείας, αλλά από αυτά ξεπήδησαν και μεγάλες μορφές του '21(13), φωτεινοί Ηγέτες καί φλογεροί Επαναστάτες.

2. Το Ράσο στην Επανάσταση του '21 Η συμμετοχή του Οικουμενικού Πατριαρχείου και γενικά όλου του Ράσου στον πανεθνικό Αγώνα του '21 ήταν αδύνατη χωρίς μία πολύ δύσκολη αυθυπέρβαση. Και η αυθυπέρβαση αυτή δεν έχει σχέση, όπως θά δεχόταν η αντικληρική προπαγάνδα, με κάποια εθελοδοουλία ή αδιαφορία για το Γένος. Αντίθετα, σχετιζόταν άμεσα με την γνήσια και αυθεντική αποκατάστασή του. Ας θυμηθούμε εδώ το βαθύτερο στόχο της Εθναρχίας και του Κλήρου μέσω της “περιορισμένης συνεργασίας” με τον κατακτητή. Ήταν η ανάσταση όλου του Ρωμαίικου, δηλαδή της αυτοκρατορίας της Ρωμανίας, με την παλαιά έκταση και ευκλεία της. Αυτό εννοούσε ο Πατροκοσμάς λέγοντας συχνά: “αυτό μια μέρα θά γίνει ρωμαίικο». Αυτό εννοούσε και ο Ρήγας Βελεστινλής, έστω και σε ένα άλλο ιδεολογικό πλαίσιο, όταν έλεγε στο “Θούριό” του: “Βούλγαροι κι Αρβανίτες και Σέρβοι καί Ρωμηοί, αράπηδες και άσπροι, μέ μιά κοινή ορμή, για την ελευθερίαν νά ζώσωμεν σπαθί”.

Μετά το κίνημα του Άλ.Υψηλάντη θά αλλάξει αυτός ο ρωμαίικος-οικουμενικός στόχος του Ρήγα και των Κολλυβάδων, που ήταν ο στόχος της Εθναρχίας(14). Από τη μεγαλοϊδεατική ιδεολογία του Γένους, θά ενταχθεί ο Αγώνας στο πλαίσιο της άρχής των εθνικοτήτων -καρπού της Γαλλικής Επανάστασεως, στοχεύοντας όχι πια στην ανασύσταση της αυτοκρατορίας, αλλά στη δημιουργία ενός μικρού ανεξάρτητου κράτους, στο οποίο θα “στριμωχνόταν” κυριολεκτικά (πρβλ.το 1922) το Ελληνικό Έθνος. Αυτό το πέρασμα από τη Ρωμαίικη Οικουμένη στο Ελληνικό κράτος ισοδυναμούσε με θάψιμο της Ρωμηοσύνης.Έτσι ο αγώνας του '21 εντάχθηκε στα σχέδια των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης για την αυτοκρατορία της Ρωμανίας. Στις ευρωπαϊκές αυλές, όπως λ.χ. του Ναπολέοντος, καθορίσθηκε ο χαρακτήρας της Ελληνικής Επανάστασεως, που δεν θα έχει πια ρωμαίικο-οικουμενικό χαρακτήρα, αλλά στενά εθνικό και κατ' ουσίαν “αρχαιοελληνικό”. Θα είναι επανάσταση των Ελλήνων του Ελλαδικου θέματος όχι μόνο εναντίον των Τούρκων, αλλά και εναντίον της Ρωμαίικης Εθναρχίας, ως συνέχειας της “Ρωμαϊκής Βασιλείας” των “Βυζαντινών”(15). Το πραξικοπηματικό Αυτοκέφαλο της Ελλαδικής Εκκλησίας (1833) είναι η απτή επιβεβαίωση αυτών των ξενόφερτων προσανατολισμών.

Η συμμετοχή, συνεπώς, του Ράσου -και μάλιστα του Οικουμενικού Πατριαρχείου- στον Αγώνα υπήρξε δείγμα υψηλής αυθυπερβάσεως και αυτοθυσίας, αφού ήταν πια φανερό, ότι ο Αγώνας είχε σαφώς αντιρωμαϊκό και αντιεθναρχικό χαρακτήρα, στρεφόμενο και κατά του Πατριάρχου, ως Εθνάρχου των Ρωμηών(16). Η συμμετοχή δε αυτή ομολογείται από εκείνους, που την έζησαν σ'όλη τή διάρκεια του Αγώνα και ήταν σε θέση νά τήν επιβεβαιώσουν.

“Πλησίον εις τον Ιερέα -έλεγε ο Θ. Κολοκοτρώνης- ήτον ο λαϊκός, καθήμενοι εις ένα σκαμνί, Πατριάρχης καί τζομπάνης, ναύτης καί γραμματισμένος, ιατροί, κλεφτοκαπεταναίοι, προεστοί και έμποροι”(17). Ο ιστορικός του 19ου αιώνα Χρ.Βυζάντιος σημειώνει: “Προύχοντες, κληρικοί, αρματολοί και κλέφται, λόγιοι και πλούσιοι, συνεφώνησαν ή μάλλον συνώμοσαν και παραχρήμα επαναστάτησαν κατά της τουρκικής δυναστείας(18).

Ο εθνικός ιστορικός μας Κ.Παπαρρηγόπουλος ομολογεί: “...Οσαδήποτε και αν υπήρξαν τα αμαρτήματα πολλών εκ των Πατριαρχών, ουδείς όμως εξ αυτών, ουδείς ωλίσθησεν περί την ακριβή του πατρίου δόγματος και των υπάτων εθνικών συμφερόντων τήρησιν”(19) Ανάλογα αποτιμούν τη στάση του Ράσου στην Επανάσταση ο Δ. Κόκκινος, ο Δ.Φωτιάδης, ο Σπ. Μαρινάτος, ο Ι.Συκουτρής, ο Κ.Βοβολίνης, ο Ν.Τωμαδάκης, ο Απ.Βακαλόπουλος κ.α.(20) Υπάρχουν, βέβαια, και επικριτές του Κλήρου, και των Αρχιερέων, που αμφισβητούν ή και αρνούνται την ειλικρινή και άδολη συμμετοχή τους στον Αγώνα. Τέτοιες θέσεις έχουν κατά καιρούς υποστηρίξει ο Γ. Κορδάτος (ιστορικός μαρξιστής), ο Γ. Σκαρίμπας (λογοτέχνης μαρξιστής, αλλ' όχι ιστορικός), ο Μάριος Πλωρίτης (φιλόλογος κριτικός, αλλ' όχι ιστορικός), ο Γ. Καρανικόλας (δημοσιογράφος, όχι ιστορικός) κ.ά.(21). Οι θέσεις αυτές επαναλαμβάνονται στερεότυπα από άλλους λιγότερο σημαντικούς καί άσχετους με την ιστορική έρευνα. Αρκεί να μελετήσει κανείς το “ΔΕΛΤΙΟΝ” της Ο.Λ.Μ.Ε.(22), για να διαπιστώσει πώς αυτούσιες οι ιδεολογικές αυτές ερμηνείες για το '21 περνούν στο χώρο της παιδείας. Το τραγικά απελπιστικό όμως είναι, ότι πολλές από τις παλαιότερες τοποθετήσεις έχουν πια ξεπερασθεί και στο χώρο της μαρξιστικής ιστορικής Σχολής, οπότε οι υποστηρικτές τους αποδεικνύονται “παλαιομοδίτες” στο χώρο του ιστορικού ερασιτεχνισμού. Νεώτεροι μαρξιστές ιστορικοί, έχουν αποκηρύξει την ερμηνευτική μέθοδο τού Γ.Κορδάτου και απομακρυνθεί από την ιδεολογική προοπτική του. Επίσης έχουν απορρίψει την προπολεμική θεωρία του “λαϊκισμού (π. χ. Λεων. Στρίγκας). Έτσι, ο Π. Ρουσος δέχεται τήν επανάσταση του '21 ως εθνικοαπελευθερωτική και ομολογεί: “Σε σύγκριση με το εθνικό το κοινωνικό έρχεται στο υπόστρωμα”(23). Ανάλογα δέχονται ο καθηγ. Βασ. Φίλιας, ο Λεων. Στρίγκας, η Ελ. Αντωνιάδη-Μπιμπίκου κ.ά. (24). Η επικρατούσα στο χώρο της

μαρξιστικής σκέψης σήμερα θέση είναι, ότι η Επανάσταση του '21 είναι εθνικοαπελευθερωτική, με κοινωνικό περιεχόμενο, αλλά μία, στην οποία έλαβαν μέρος οι πιο ετερόκλητες δυνάμεις, κάθε μια με τις δικές της προϋποθέσεις και στοχοθεσία. Δεν έχει εκλείψει όμως τελείως η ιδεολογική προσέγγιση, που αναιρεί κάθε δυνατότητα ιστορικής-επιστημονικής κατανόησης και ερμηνείας.

Ένα από τα επισημότερα θύματα της παρατεινόμενης αυτής ιδεολογικής αδιαλλαξίας είναι ο Μέγας Οικουμενικός Πατριάρχης του Αγώνα, Άγιος Γρηγόριος Ε'(25). Η ερμηνεία της στάσης του στον Αγώνα απαιτεί επαρκή γνώση της εποχής (ιστορικά, κοινωνιολογικά, πολιτικά, διπλωματικά) και τη χρήση ορθών κριτηρίων, συγχρόνων δηλαδή και όχι σημερινών (ιστορικός αναχρονισμός). Ο σοφός εκείνος Γενάρχης, πώς ήταν δυνατό να παραβλέψει τους αρνητικούς παράγοντες, που απειλούσαν κάθε επαναστατική σκέψη (Ιερά Συμμαχία, Τσάρος, προηγούμενες οικτρές αποτυχίες, π. χ. 1790); Γιατί να απαιτεί κανείς λιγότερη σύνεση από εκείνη τον Κοραή και του Καποδίστρια, που ήσαν τελείως αρνητικοί στα σχέδια εξεγέρσεως; Και όμως, σε καμία παρακωλυτική ή αποτρεπτική ενέργεια δεν προέβη, η δε αλληλογραφία του είναι σαφώς θετική και φανερώνει την εσωτερική συμμετοχή του στα σχέδια της Φιλικής(26). Θα ερωτήσει, βέβαια, κανείς: και ο περιβόητος αφορισμός του κινήματος Υψηλάντου-Σούτσου; Δεν είναι σαφής αντίδραση του Γρηγορίου; Ετσι, άλλωστε, ερμηνεύεται ως σήμερα από την αρνητική κριτική. Μπορεί όμως να “έρμηνευθεί” ο αφορισμός χωρίς να ληφθεί υπόψη το κλίμα, μέσα στο οποίο έγινε; Καί ποιο ήταν το κλίμα αυτό; - Έκρηξη της οργής του Σουλτάνου (απόλυτου κυρίου πάνω σε κάθε υπήκοο)- Άμεσος κίνδυνος γενικής σφαγής των Ρωμηων (ομολογία εκθέσεων τών Ξένων της Κων/πόλεως(27)) Απερίγραπτες θηριωδίες, πού προοιωνίζαν τη συνέχεια-Παύση από τον Σουλτάνο δύο Μ. Βεζίρηδων, με την κατηγορία της επιεικούς στάσεως έναντι των Ρωμηών - Απαγχονισμός του Σεΐχουλισλάμη (Θρησκευτικού αρχηγού), κατηγορουμένου για απείθεια (δεν εξέδωσε φετβά για την σφαγή και εξόντωση των Ρωμηών(28)) Εκτελέσεις Φαναριωτών (Μουζούρηδων και Μητροπολιτών) κ.λπ.(29).

Ποιος μπορεί μετά από όλα αυτά να αρνηθεί, ότι ο αφορισμός ήταν πράξη ανάγκης και “στάχτη στα μάτια του Σουλτάνου”; (Νικοπόλεως Μελέτιος). Αυτή ακριβώς ήταν και η ερμηνεία του άμεσα θιγομένου από τον αφορισμό, Αλ.Υψηλάντη: “Ο Πατριάρχης, βιαζόμενος υπό της Πόρτας, σας στέλλει αφοριστικά και Εξάρχους, παρακινώντας σας να ενωθήτε με την Πόρταν. Εσείς όμως να τα θεωρήτε αυτά ως άκυρα, καθότι γίνονται με βίαν και δυναστείαν και άνευ της θελήσεως του Πατριάρχου”(30). Μόνο, λοιπόν, μετά από τήν γνώση όλων αυτών μπορεί να εκτιμηθεί σωστά και ο απαγχονισμός του Γρηγορίου. Ο πρώτος Πατριάρχης της Ρωμηοσύνης εκτελέσθηκε ως “προδότης” του Σουλτάνου και όχι των Ρωμηών(31). Και εύλογα, αφού τυπικά ήταν ο δεύτερος μετά τον Σουλτάνο αξιωματούχος της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ενώ δε ο αφορισμός δεν είχε καμιά αρνητική απήχηση στον Εθνικό Αγώνα, αφού ήταν γνωστή η προέλευσή του, το “σχοινί του Πατριάρχη” ανέπτυξε μίαν ευεργετική δυναμική, διότι έγινε κινητήρια δύναμη στο αγωνιζόμενο Έθνος.

Η ιδεολογικοποιημένη ερμηνεία δεν αφήνει όμως άθικτους και τους άλλους Αρχιερείς. Θέλοντας να μειώσουν τη διακεκριμένη συμμετοχή αρχιερέων, όπως λ.χ. ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ή ο Σαλώνων Ησαΐας, μιλούν για “εκατοντάδες αρχιερέων” (Σκαρίμπας), η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων (δήθεν) απέσχε και υπονόμωσε τον Αγώνα(32). Έχουν όμως έτσι τα πράγματα; Οι Αρχιερείς του Οικουμενικού Θρόνου δεν ξεπερνούσαν τους 200, στίς 171 συνολικά επαρχίες του. Ο αριθμός δε αυτός περιλαμβάνει και τους Αρχιερείς των άλλων ρωμαϊκών Πατριαρχείων, που ήταν στα όρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας(33). Ο Σπ.Τρικούπης, Θ. Φαρμακίδης κ.α., δέχονται τον αριθμό 180, οι δε τιτουλάριοι Αρχιερείς δεν υπερέβαιναν τους 20(34). Ποια ήταν, λοιπόν, η συμμετοχή αυτών των Αρχιερέων στη Φιλική Εταιρεία(35).

Παρά τον αστικό χαρακτήρα της Φιλικής, οι πρωτεργάτες της δεν είχαν δυτική αντιφεουδαρχική συνείδηση, διότι στην “καθ’ ημάς Ανατολήν” δεν υπήρχε φεουδαρχία φραγκικού τύπου (φυσική αριστοκρατία). Γι’ αυτό ενώ στη Δύση ο Κλήρος, και μάλιστα οι Επίσκοποι, εθεωρούντο προέκταση της τάξεως των Ευγενών, η Φιλική στράφηκε εδώ στον Κλήρο και μάλιστα στις κεφαλές του. Αυτό επιβεβαιώνει και ο Κορδάτος: “Οί Φιλικοί [...] επεδίωξαν να δώσουν χαρακτήρα πανεθνικόν εις την ωργανωμένην επανάστασιν και δι’ αυτό προσηλύτισαν και μερικούς Φαναριώτας και ανωτέρους Κληρικούς”(36). Το επίθετο (“μερικούς”) απορρέει από το ιδεολογικό πρίσμα του Κορδάτου και δεν ανταποκρίνεται στο ελάχιστο στα πράγματα.

Από το 1818 μνήθησαν στην Φ. Ε. όλοι σχεδόν οι αρχιερείς της Πελοποννήσου(37), κάτι που αναγκάζεται να το παραδεχθεί ο αγαθότερος Σκαρίμπας: “ Η Φ. Ε. [...] στο κόλπο είχε μνήσει όλους σχεδόν τους Παλαιοελλαδίτες κοτσαμπάσηδες και προπαντός τούς δεσποτάδες”(38). Η αλήθεια είναι, ότι ως Ρωμηοί οι ηγέτες της Φιλικής γνώριζαν την επιρροή των Αρχιερέων στο λαό. Μέσα στα έτη 1918-21 όλοι σχεδόν οι Αρχιερείς έγιναν μέλη της Φιλικής. Μαρτυρίες αδιαμφισβήτητες καλύπτουν 81 περιπτώσεις. Για έναν αριθμό απουσιάζουν μαρτυρίες, χωρίς όμως να μπορεί να υποστηριχθεί, ότι δεν είχαν μνηθεί και εκείνοι. Απουσιάζει όμως και κάθε μαρτυρία για προβολή αρνήσεως ή για υπονόμηση του έργου της Εταιρείας. Οι περισσότεροι ιστορικοί δέχονται, ότι οι Αρχιερείς υπήρξαν η σπονδυλική στήλη της Φιλικής και ο κύριος παράγων του έργου της λόγω του υψηλού κύρους τους στον Λαό(39). Αν οι Αρχιερείς εξ άλλου δεν περιέβαλλαν με την αγάπη τους το

έργο της Φιλικής, πολλά πράγματα μπορούσαν να ανατραπούν. Μια αναφορά, τέλος, στην ποσοστιαία σύνθεση της Φιλικής δίνει τα στοιχεία: Κληρικοί 9,5%, Αγρότες 6% και Πρόκριτοι 11,7%(40).

Ιδιαίτερα από την περιοχή της Ελλάδος αναφέρονται επώνυμα στις πηγές 73 αρχιερείς, που έλαβαν ενεργό μέρος στον Αγώνα. Σαρανταδύο Αρχιερείς υπέστησαν ταπεινώσεις, εξευτελισμούς, φυλακίσεις, διώξεις κάθε είδους, βασανιστήρια, εξορίες κ.λπ. Δύο Οικουμενικοί Πατριάρχες (Γρηγόριος Ε', Κύριλλος ΣΤ') και 45 Αρχιερείς (Μητροπολίτες) εκτελέσθηκαν ή έπεσαν σε μάχες. Κατά τον Γάλλο Πρόξενο Πουκεβίλ οι κληρικοί-θύματα του Αγώνα ανέρχονται συνολικά σε 6.000(41).

Υπάρχει όμως και το “εξ αντιθέτου” επιχείρημα. Η μαρτυρία των Τούρκων Ιστορικών για τη δράση του ελληνορθοδόξου Κλήρου στον Αγώνα του '21(42). Έτσι, ο Μώραλη Μελίκ Μπέη δέχεται ότι “τον λαόν (της Πελοποννήσου) υπεκίνησαν οι έχοντες συμφέροντα και σχέσεις μετά τούτων, οι έμποροι, οι πρόκριτοι, και κυρίως οι μητροπολίται και γενικώς οι ανήκοντες εις τον κλήρον, δηλαδή οι πραγματικοί ηγέται του Έθνους”(43). Ο δε Ζανί Ζαντέ σημειώνει: “Τα σχέδια ετηρούντο μυστικά μεταξύ του Πατριάρχου, των Μητροπολιτών, των Παπάδων, των Δημογερόντων”(44).

Διά να κλείσουμε το θέμα αυτό, θα προσθέσουμε, ότι ενίοτε τον 19ο αιώνα εγείρονταν αντιδράσεις όχι για την μη συμμετοχή των Κληρικών μας στον απελευθερωτικό Αγώνα, αλλά αντίθετα για τη συμμετοχή τους σ' αυτόν. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Κεφαλλονίτη κοσμοκαλόγηρου και ησυχαστή Κοσμά Φλαμιάτου (1786- 1852)(45). Κατά τον Φλαμιάτο η Αγγλία εκμεταλλεύθηκε τον Αγώνα του '21. Με την εμπλοκή του Κλήρου σ' αυτόν επεδίωξε “ίνα διεγείρη την παγκόσμιον, ει δυνατόν, περιφρόνησιν, μίσος, αποστροφήν και συνωμοσίαν κατά του Κλήρου, τόσον την εκ των Αρχών, όσον και την εκ του λαού. Δι' αυτόν τον σκοπόν προς τοις άλλοις εκίνησεν εμμέσως εις τους αρχηγούς της Φιλικής Εταιρείας και εισήχθησαν εν αυτω ο Οικουμενικός Πατριάρχης, πολλοί Επίσκοποι και άλλοι εκ του Κλήρου της Ανατολής, και εφάνησαν τινες εξ αυτών οπλοφορούντες εις το στάδιον του κατά των Οθωμανών πολέμου, φαινόμενον όλως μοναδικόν, αλλόκοτον και αποτρόπαιον, εις την Ορθόδοξον Εκκλησίαν...”(46).

Δεν θα ασχοληθούμε με την ορθότητα ή όχι των κρίσεων του Φλαμιάτου, που έχει το δικό του πρίσμα θεωρήσεως.

Το σκανδαλιστικό για ησυχαστές σαν τον Φλαμιάτο είναι η συμμετοχή του Κλήρου στις πολεμικές επιχειρήσεις (“οπλοφορία”) και σε μια συνωμοτική Εταιρεία, όπως

η Φιλική. Την τελευταία θεωρεί κατευθυνόμενη “εμμέσως” από την Αγγλία. Μάλλον, συνεπώς, αυτό προσκρούει στη συνείδησή του, ότι δηλαδή η Επανάσταση εξυπηρετούσε τους σκοπούς της Δύσεως. Σ’ αυτό ακριβώς, πιστεύουμε, έγκειται η αντίθεσή του. Οτι ο Κλήρος της Ελλάδος, εν αγνοία του, εξυπηρέτησε σκοπούς αλλοτρίους και όχι τα όνειρα της Ρωμηοσύνης. Ο Φλαμιάτος γράφει στη δεκαετία του 1840, όταν πολλά πια έχουν αποσαφηνισθεί. Σημαντικό όμως είναι, ότι θεωρεί τον Οικουμενικό Πατριάρχη μέλος της Φιλικής Εταιρείας, σ’ αντίθεση με τους σημερινούς επικριτές του. Για τους παραδοσιακούς ορθοδόξους όμως αυτό ήταν το σκάνδαλο και όχι το αντίθετο. Ο Γενάρχης της Ρωμηοσύνης να υποθάλπει κινήσεις, που στρέφονταν εναντίον της... Γι’ αυτό μιλήσαμε παραπάνω για “θυσιά” και “αυθυπέρβαση” του Ράσου. Η εθναρχική πολιτική εγκαταλείφθηκε για χάρη της ελευθερίας της Ελλάδος(47). Η Ρωμαίικη Εθναρχία θυσιάσθηκε, εκούσια, για την ελευθερία της Ελλάδος. Ο Όθωνας στα 1833 θα πάρει για τους Έλληνες, πολιτικά και εκκλησιαστικά, τη θέση του Εθνάρχη Οικουμενικού Πατριάρχη. Η αγανάκτηση του Φλαμιάτου εστιάζεται, ακριβώς, στην αντίθετη κατεύθυνση από τις αιτιάσεις των επικριτών του Κλήρου. Το Ράσο θυσίασε τα πάντα για την Ελλάδα και την εθνική αποκατάστασή της.

Συμπερασματικά: Η συμμετοχή του Ράσου στους εθνικούς μας αγώνες δεν είναι ασφαλώς, ο μοναδικός λόγος της παρουσίας του Κλήρου στην κοινωνία μας. Κύρια αποστολή του Ράσου είναι το έργο του ιατρού στο “Πνευματικόν Ιατρείον” της Εκκλησίας για την πνευματική και υπαρκτική αποκατάσταση του ανθρώπου μέσα στο Σώμα του Χριστού. Η Εκκλησία δεν μπορεί ποτέ να θεωρείται ως ένας συμβατικός θεσμός, κοινωνικού χαρακτήρα, μέσα στον υπόλοιπο κρατικό και εθνικό βίο, μέ σκοπό να σώζει απλώς την ιστορική διάσταση.

Εν τούτοις η Ορθόδοξη Εκκλησία, και μάλιστα η Ελλαδική, πρωτοστατεί σ’ όλους τους απελευθερωτικούς μας αγώνες. Γιατί; Διότι τούτο απορρέει από την πίστη της για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Η Ορθοδοξία βλέπει την ελευθερία ως το φυσικό κλίμα αναπτύξεως και πραγματώσεως, του ανθρωπίνου προσώπου. Πραγματική δε ελευθερία είναι η δυνατότητα κοινωνίας του ανθρώπου με το Θεό καίλι τούλως συνανθρώπους του, σε βαθμό γνησιότητας, πληρότητας και αυθεντικότητας, έξω δηλαδή από κάθε αναγκαστικότητα. Η ανθρωπίνη ελευθερία εντάσσεται στα πλαίσια του θελήματος του Θεού και είναι (και ως εθνική-κοινωνική) έννοια καθαρά θεολογική-εκκλησιαστική(48).

Ο Ορθόδοξος Κλήρος δεν μπορεί να μη συμμετάσχει στους εθνικούς-απελευθερωτικούς αγώνες, διότι το έργο του και στην περίοδο της ειρήνης είναι απελευθερωτικό. Αγώνας για την καταξίωση του Ρωμηού, ως απελευθέρωση από τα δεσμά της εσωτερικής δουλείας, της αμαρτίας(49). Η εσωτερική δε δουλεία

κατά κύριο λόγο επιφέρει και την εξωτερική. Διότι δουλεία δεν είναι, κυρίως, η αναγκαστική υποταγή, αλλά η εσωτερική υποταγή και ταύτιση με τον κατακτητή, η νέκρωση του πνεύματος αντιστάσεως και του ψυχικού δυναμισμού. Γι' αυτό και πιστεύουμε, ότι η σημαντικότερη προσφορά του Ράσου στο Έθνος μας δεν ήταν τόσο η συμμετοχή του Κλήρου στις ένοπλες εξεγέρσεις και συγκρούσεις, όσο η συμβολή του Ράσου στη συντήρηση του ελληνορθοδόξου φρονήματος του Γένους και της αγάπης του προς την ελευθερία. Χωρίς αυτές τις προϋποθέσεις δεν θα μπορούσε να υπάρξει Εικοσιένα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το λάθος αυτο διαπράττεται συχνά, και όχι μόνο από “αθεολόγητους”. Οι βαθμοί της Ιερωσύνης (Επίσκοπος-Πρεσβύτερος και Διάκονος) συναποτελούν τον ανώτερο κλήρο. Στον κατώτερο κλήρο ανήκουν οι (χειροθετημένοι και όχι εντός του αγίου βήματος χειροτονημένοι) υποδιάκονοι, ψάλτες, αναγνώστες κ.λπ.
2. Γ.Δ. Μεταλληνού, Τουρκοκρατία..., Αθήνα 1989, σ. 85 ε.ε. Πρβλ. Χρ. Σ. Πελεκίδη, Ιδεολογικά Ρεύματα του Ελληνισμού της Τουρκοκρατίας, Ιωάννινα 1974.
3. Ι. Μενούνου, Κοσμά του Αιτωλού ΔΙΔΑΧΕΣ, Αθήνα 1979, σ. 269-70.
4. Ας θυμηθούμε τα προφητικά για σήμερα λόγια του Γάλλου περιηγητή Μαλέρμπ (MALHERBE) προς τον Μακρυγιάννη: “...Ένα θα σας βλάβη έσάς, το κεφάλαιον της θρησκείας, οπού είναι αυτείνη η ιδέα σ' εσάς πολύ τυπωμένη” (Στρατηγού Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, εκδ. ΜΠΑΪΡΟΝ, χ. χρ., σ. 415).
5. Στ. Ράνσιμαν, Η Μεγάλη Εκκλησία εν Αιχμαλωσία (μετάφρ. Ν. Παπαρρόδου), Αθήνα 1979, σ. 360.
6. Χαρακτηριστική η περίπτωση του μητροπολίτου Τρίκκης Διονυσίου, του επικαλούμενου “Σκυλοσόφου”. Εκαμε δύο αποτυχημένες εξεγέρσεις (1600 και 1611), προσχωρώντας μάλιστα και στον παπισμό, με αντάλλαγμα την υπόσχεση βοήθειας, που δεν ήλθε φυσικά ποτέ. Οι συνέπειες της άποτυχίας ήταν, για το λαό κυρίως, οδυνηρές, όπως φανερώνει το σχετικό δημοτικό τραγούδι:
“Δεσπότη μου, τί σήκωσες τον κόσμο στο σεφέρι και ρήμαξαν τα Γιάννενα και ρήμαξεν ο τόπος; Μείναν τα σπίτια αδειανά, γεμίσαν τα χανδάκια κι ο Τούρκος δεν απόσωσε να κόβη και να καίη. Έδώ αρπάζουν κόρακες κι εκεί οι Γιαουντζήδες. Δεν έχ' η μάννα πια παιδιά και τα παιδιά γονέους. Κι εσένα το τομάρι σου το στείλανε στην Ιόλη, να τρων οι κότες πίτουρα, να νταβουλάν οι Γύφτοι, για να ξυπνάη η Τουρκιά να κάνη ραμαζάνι..”.
- 6α. Βλ. Δημήτρη Κιτσίκη, Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1280-1924),

Αθήνα 1988, σ. 104.

7. Αναφέρουμε τα σημαντικότερα:

- Επανάσταση στην Κρήτη και Πελοπόννησο λίγο μετά την Άλωση (15ος αι.).
- Βενετοτουρκικός πόλεμος (1463-1479).
- Κίνημα στη Ρόδο (1524-29).
- Επανάσταση Χειμαριωτών (1570).
- Επανάσταση στην Πελοπόννησο, Στερεά, Ηπειρο, Μακεδονία, Αιγαίο μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (Lepanto)(1571).
- Ανταρσία στο Ρέθυμνο (1571). -Ανταρσία Μανιατών (1582).
- Ανταρσία Κύπρου (τέλη του 16ου-αρχές του 17ου αι.).
- Απελευθερωτικές προσπάθειες αρχιεπισκόπων Αχρίδος Γαβριήλ, Νεκταρίου και Αθανασίου.
- Επαναστατικές προσπάθειες μητροπολίτου Τορνόβου Διονυσίου Ράλλη (1595/98).
- Εξεγέρσεις μητροπολίτου Διονυσίου Σκυλοσόφου (1600 καί 1611).
- Επαναστατικές κινήσεις Μανιατών (17ος αι.). - Εξέγερση αγροτών Νάξου (1641).
- Κρητικός πόλεμος (1645-1669). -Εξέγερση Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος Μεθοδίου και αρχιμανδρίτου Σεραφείμ (1704).
- Επανάσταση της Θεσσαλίας (1715)
- Ενέργειες μητροπολίτου Αχρίδος Ζωσιμά για την απελευθέρωση του βαλκανικού χώρου (1716).
- Συμμετοχή στα Ορλωφικά (1768): επαναστατική κίνηση Πελοποννήσου, Στερεάς, Κρήτης, Αίγαίου κ.λπ.
- Συμμετοχή στους αγώνες του Λ. Κατσώνη (1789-92).
- Αγώνες Σουλιωτών (1800-1804).
- Ανταρσία Ευθυμίου Παπαβλαχάβα (1808) κ.λπ., κ.λπ.

8. Βλ. Ν. Τωμαδάκη, Έγινε εθνικόν ή κοινωνικόν κίνημα η ελληνική εθνεγερσία; Στο περ. ΜΝΗΜΟΣΥΝΗ Γ' (1970/71), σ. 5 έ. έ.

9. Βλ. τον τόμο: ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Εις τιμήν και μνήμην των Νεομαρτύρων (17-19 Νοεμβρίου 1986), Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 612, με σπουδαίες μελέτες και την παλαιότερη για το θέμα βιβλιογραφία.

10. Ιστορία..., τόμ. β', σ. 229.

11. Βλ. το κεφάλαιο: "Η Εκκλησία και ο Ελληνικός Λαός" στου Στ. Ράνσιμαν, όπ.π. , σ. 659 ε..

12. Στρατηγού Μακρυγιάννη, Οράματα και θάματα, Αθήνα 1983, σ. 163/4.

13. Αγιορείτης ήταν ο πατριάρχης Αγαθάγγελος, όπως και ο Μαρωνείας

Κωνστάντιος καί ο Ηρακλείας Ιγνάτιος. Στη Μονή Φιλοσόφου Δημητσάνας “μαθήτευσαν” ο Αργολίδος Γρηγόριος, ο Π.Πατρον Γερμανός, ο Τριπόλεως Δανιήλ, ο Ανδρούσης Ιωσήφ, ο Μονεμβασίας Χρύσανθος κ.π.ά. Ο Χριστιανουπόλεως Γερμανός στο Μ. Σπήλαιο, ο Χίου Δανιήλ στη Ν. Μονή Χίου, ο Βρεσθένης Θεοδώρητος στη μονή Αγ. Θεοδώρων, ο Κύπρου Κυπριανός στη μονή Μαχαιρά Κύπρου, κ.λπ. Από Μονές ξεκίνησαν επίσης ο Παπαφλέσσας και ο Αθανάσιος Διάκος.

14. Βλ. Το κεφάλαιο “Το ανολοκλήρωτο ‘21” στου Γ. Δ. Μεταλληνού, ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ, Αθήνα 1989(2), σ. 191

15. Βλ. τη σπουδαία ανάλυση του καθηγ. π.Ιωάννου Ρωμανίδου, στο έργο του: Το προπατορικόν αμάρτημα, Αθήνα 1989(2), σ. ιδ’ έ. ε.

16. Ph. Sherrard, Δοκίμια για τον Νέο Ελληνισμό, Αθήνα 1971, σ. 296 έ.

17. Θ.Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων ελληνικής φυλής, εκδ. Πάπυρος, Αθήναι, σ. 29.

18. Χρ.Βυζαντίου, Ιστορία τακτικού στρατού, σ. 265. Βλ. στου Π. Γεωργαντζή, Οι Αρχιερείς και το Είκοσιένα, Ξάνθη 1985, σ. 189.

19. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. 7, Αθήναι 1925 σ. 216/17.

20. Παραθέματα βλ. στου Π. Γεωργαντζή, όπ. π., σ. 190 ε. έ. Πρβλ. σ. 248 έ. ε. “Διακηρύξεις εθνοσυνελεύσεων”, “κρίσεις συγχρόνων με την Επανάσταση ιστορικων”.

21. Παραθέματα σχετικά βλ. στου Π. Γεωργαντζή, όπ.π. σ.197 έ.έ. και 234 ε.έ. Για να γίνει συνειδητή η φθορά εκ μέρους του δυτικού διαφωτισμού, αρκεί να σημειώσουμε, ότι μεταξύ των επικριτών του Πατριάρχου Γρηγορίου Ε’ δεν είναι μόνο μαρξιστές, αλλά και ο χριστιανος καθηγ. Αλέξ. Τσιριντάνης. Στο ίδιο, σ.198-99: Το Οικουμ. Πατριαρχείο “δεν ήθελε την Επανάσταση και ο Πατριάρχης τήν άφώρισε. Βρέθηκαν μερικοί να πουν πως τάχα ο τρομερός αφορισμός ήλθε και στον Μωριά και ήθελε να δέσει τα χέρια του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Θα μπορούσε βέβαια, ο Πατριάρχης να είχε κατά κάποιο τρόπο διαμηνύσει στο λαό, να μη πάρουν στα σοβαρά τον αφορισμό. Τέτοιο πράγμα όμως δεν έγινε, γιατί απλούστατα, ο αφορισμός ήταν αληθινός και “σπουδαίος”. “Εγινε στα σοβαρά, σοβαρώτατα» (Βλ. Αλεξ. Τσιριντάνη, Το Εικοσιένα, στο περιοδ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ, τευχ. 195, Ιανουαρ. 1977, σ. 2). Το κείμενο του καθηγ. Τσιριντάνη, αποδεικνύει, ότι η “παρερμηνεία” δεν είναι προνόμιο “αντορθοδόξων” και “ανθελληνικών” ιδεολογιών. Το τραγικό όμως στην περίπτωση, και σκανδαλώδες συνάμα για

σοβαρό και ανεγνωρισμένο επιστήμονα, είναι όχι μόνο η απουσία γνώσεως, αλλά και ενδιαφέροντος (στά 1977!) για γνώση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας, που δίνει απάντηση στα μετέωρα ερωτήματά του. Από πλευράς δε στενά επιστημολογικής διερωτάται κανείς, αν ο επιστήμων δικαιούται να αδιαφορεί για το λόγο των ειδικών στην έρευνα. Και μια αφελής απορία: Και αν ακόμα ο άγιος Πατριάρχης “είχε διαμηνύσει στο λαό...κ.λπ.” (καί είχε πράγματι “διαμηνύσει”. Βλ.Ι. Μ. Χατζηφώτη, ο Γρηγόριος ο Ε΄ μέσα από τα έγγραφα και τις πηγές τον αγώνα, Αθήνα 1988, σ. 21 έ. έ.), πού θα τα εύρισκε ο Αλ. Τσιριντάνης; τοιχοκολλημένο σε κάποια δημόσια πλατεία; Καλά έλεγε ο μακαρίτης καί “άθεος” Γιάννης Σκαρίμπας, “από τήν ψώρα του Κοραή δεν απαλλάχθηκε ακόμη το “Έθνος”...

22. Βλ. το τεύχος Μαρτίου 1983, έτ.34/τεύχος 556, σ. 3: “Οι κοτσαμπάσηδες και ο ανώτερος κλήρος στην πλειοψηφία τους είτε σύρθηκαν στην επανάσταση, γιατί δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά μπροστά στο γενικό ξεσηκωμό, είτε προσχώρησαν υστερόβουλα, αποβλέποντας σε μια νέα μορφή κυριαρχίας πάνω στον επαναστατημένο λαό(...). Ο ανώτερος κλήρος, με λίγες φωτεινές εξαιρέσεις, πολέμησε την επανάσταση με τα μέσα που διέθετε και με επικεφαλής τους Πατριάρχες των αφορισμών (Γρηγόριο Ε΄, Πολύκαρπο Ιεροσολύμων). Πρβλ. Π. Γεωργαντζή, όπ. π. σ. 201. Αυτό που έχει σημασία είναι, ότι το πνεύμα του “λαϊκισμού” εμποδίζει το κείμενο να λάβει υποδομή τις περιπτώσεις που αρχηγοί, όπως ο Κολοκοτρώνης, με την απειλή των όπλων κράτησαν τμήματα του λαου τής μάχες, εμποδίζοντας την λιποταξία τους. Έτσι καταντά η ερμηνεία μονομερής και ιδεολογική.

23. Βλ. στου Π. Γεωργαντζή, όπ.π., σ. 238 έ.

24. Στο ίδιο.

25. Τις νεώτερες μελέτες για το πρόσωπο βλ. στη Βιβλιογραφία.

26. Βλ. Ι. Μ. Χατζηφώτη, όπ.π.

27. Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, Ο απαγχονισμός του Πατριάρχου Γρηγορίου του Ε΄ εις την έκθεσιν του Ολλανδου Επιτετραμμένου Κωνσταντινουπόλεως, Αθήναι 1976, σ. 4 έ.

28. Μπορεί να αποκληθεί πρώτος μάρτυρας του Αγώνος της Ανεξαρτησίας μας.

29. Η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτικής Αθηνών, τόμ. ΙΒ΄, σ. 32 και 36 (Α. Δεσποτόπουλος) γράφει σχετικά: “...Επικρίθηκε εν τούτοις ο Πατριάρχης και επικρίνεται ακόμη, επειδή έστερξε στον αφορισμό και έστειλε τις νουθετικές

εγκυκλίου. Οι επικριτές όμως δεν αναλογίζονται τί θά πάθαινε το Έθνος, αν ο Πατριάρχης τηρούσε αρνητική στάση απέναντι στις αξιώσεις του Σουλτάνου. Συμμορφώθηκε, άλλωστε, τότε ο Πατριάρχης προς την σταθερή παράδοση της Εκκλησίας, που με παρόμοια στάση κατόρθωνε σε ανάλογες κρίσιμες περιστάσεις να σώζει το Γένος. Άλλωστε θα ήταν εντελώς παράλογη και ανεύθυνη διαφορετική απόφαση. Αν δεν γινόταν ο αφορισμός, ήταν σχεδόν βέβαιο, ότι θα εξοντώνονταν εκατοντάδες χιλιάδες ορθοδόξων χριστιανών”.

30. Βλ. Ιστορία του Έλλην. Έθνους (Εκδοτικής Αθηνών), τομ. ΙΒ΄, σ. 130β.

31. Κατά την “Προκήρυξη” του Σουλτάνου (ΥΑΦΤΑ), “ο δόλιος Ρωμηός Πατριάρχης, καίτοι κατά το παρελθόν είχε δώσει πλαστά δείγματα αφοσιώσεως, όμως κατά την περίπτωσιν ταύτην, μη δυνάμενος να αγνοή την συνωμοσίαν της επαναστάσεως του έθνους του [...] γνωρίζων δέ ο ίδιος και υποχρεωμένος να γνωστοποιήση και εις όσους το ηγνούν, ότι επρόκειτο περί επιχειρήσεως ματαίας, ήτις ουδέποτε θά επετύγχανε [...], όμως ένεκα της εμφύτου διαφθοράς της καρδιάς του, ου μόνον δεν ειδοποίησε, ουδέ επετίμησε τους αφελείς [...], αλλά, κατά τα φαινόμενα, αυτός ο ίδιος, όπισθεν των παρασκηνίων, έδρα κρυφίως, ως αρχηγός της επαναστάσεως....” (Γ. Ζώρα, όπ. π., σ. 9). Ο Σουλτάνος, γνώστης των πραγμάτων, δίνει την ερμηνεία του, που αποδεικνύεται σοβαρότερη από εκείνη νεωτέρων, όπως ο Γ. Καρανικόλας .ή ο Αλ. Τσιριντάνης...

32. Βλ. στου Π. Γεωργαντζή, όπ. π., σ. 263 έ.

33. Στο ίδιο, σ. 206 έ. ε.

34. Στο ίδιο, σ. 210-11.

35. Βλ. την εκτενή και εμπεριστατωμένη έκθεση τού Π. Γεωργαντζή, όπ. π., σ. 261 ε. έ.

36. Γ. Κορδάτου, Η κοινωνική σημασία τής Έλληνικής Έπανάστασεως, σ. 144. Πρβλ. Π. Γεωργαντζή, όπ. π., σ. 214, σ. 463.

37. Π. Γεωργαντζή, ό.π., σ. 215 ε. έ.

38. Το Εικοσιένα και η αλήθεια, τ. Α΄, σ. 59 και Β΄, σ. 93.

39. Ο Th. Gordon λ.χ., ιστορικός του Αγώνα (Ιστορία της Ελλην. Επανάστασεως, μετάφρ. Φ. Βράχα, τομ. Α΄, σ. 134) γράφει: “Δεν τολμούμε να βεβαιώσουμε, πως ο Πατριάρχης και τα μέλη της Συνόδου ήταν απόλυτα αθώοι συνωμοσίας κατά του κράτους. Αντίθετα, έχομε λόγους να πιστεύουμε, ότι ο Γρηγόριος γνώριζε την ύπαρξη της Εταιρείας και ότι μερικοί από τους άλλους Ιεράρχες ήταν βαθειά

πλεγμένοι στις μηχανορραφίες της”.

40. Βλ. στον Π. Γεωργαντζή, σ. 240.

41. Λεπτομερή ανάλυση βλ. στο ίδιο, σ. 281 ε.έ.

42. Βλ. τις μελέτες: Νικηφ. Μοσχοπούλου, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως κατά τους Τούρκους ιστοριογράφους, Αθήναι 1960. Ι. Παπαϊωάννου, Ιστορικές Γραμμές, τ. Α΄, Λάρισα 1979.

43. Ν. Μοσχοπούλου, ό.π., σ. 167. Ι. Παπαϊωάννου, ό.π., σ. 240.

44. Ν. Μοσχοπούλου, σ.107. Ι. Παπαΐωάννου, σ. 240.

45. Βλ. Γ. Δ. Μεταλληνού, ΚΟΣΜΑΣ ΦΛΑΜΙΑΤΟΣ (1786- 1852). “Ένας μάρτυρας της ορθόδοξου παραδόσεως στο Ελληνικό Κράτος, ανάτ. από τη ΘΕΟΛΟΓΙΑ, ‘Αθήναι 1987

46. Κοσμά Φλαμιάτου, “Απαντα” εκδόσεις “Σπανός”), Αθήναι 1976, σ. 96/7.

47. Για το ίδιο πράγμα “κατηγορεί” το Οικουμενικο Πατριαρχείο και ο Ράνσιμαν: “Δεν θα μπορούσε το Πατριαρχείο να ειχε γίνει η δύναμη, που θα συγκέντρωνε τον ορθόδοξο κόσμο και έτσι θα εξουδετέρωνε τις κεντρόφυγες τάσεις του βαλκανικού εθνικισμού; Η ευκαιρία χάθηκε. Το Πατριαρχείο μάλλον ελληνικό, παρά Οικουμενικό”. (όπ. π. σ. 694)

48. Βλ. Μάρκου Α. Σιώτου, Η θρησκευτική αξία της εθνικής ελευθερίας, στήν Ε. Ε. τής Θ. Σχ. του Π. Α., τ. Κ΄ (1973), σ. 41-70.

49. Γ. Δ. Μεταλληνού, “Θεολογία Απελευθερώσεως” και “Θεολογία Ελευθερίας”, στο περ. ΚΟΙΝΩΝΙΑ, τ. ΛΒ΄ (1989), σ. 51-61.